

Лекція 1
**ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА СУБ'ЄКТИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

План

1. Поняття та сутність зовнішньоекономічної діяльності
2. Джерела правового регулювання ЗЕД
3. Принципи ЗЕД
4. Види зовнішньоекономічної діяльності
5. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності

1. Поняття та сутність зовнішньоекономічної діяльності.

Визначення ЗЕД надано в ст. 377 ГК України, відповідно до якої “зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання є господарська діяльність, що у процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном, зазначеним у частині першій статті 139 цього Кодексу, і/або робочою силою”. В даному випадку критерієм віднесення певного виду господарської діяльності до ЗЕД виступає перетинання митного кордону майном та/або робочою силою в процесі здійснення такої діяльності.

Основні характеристики визначення ЗЕД можуть бути відтворені також на підставі Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16.04.91 р. (далі – Закон “Про ЗЕД”). У ст. 1 цього Закону зовнішньоекономічна діяльність визначається діяльністю суб'єктів господарської діяльності України й іноземних суб'єктів господарської діяльності, яка побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами.

Наразі участь українських юридичних і фізичних осіб у господарських відносинах за кордоном завжди розглядається як їхня зовнішньоекономічна діяльність. Нерідко іншою стороною зовнішньоекономічних відносин таких суб'єктів є державний орган іншої держави. Транзит товару через територію України належить до ЗЕД того суб'єкта господарської діяльності України, що надає дані послуги іноземному суб'єктові.

Іноді іноземний учасник ще не вступив у правовідносини, але, з огляду на спрямованість відповідних дій українського суб'єкта господарювання (наприклад, розміщення товару на складі митного органу для наступного експорту згідно зі ст. 121 Митного кодексу України), таку діяльність варто розглядати як ЗЕД. При вивченні змісту зовнішньоекономічної діяльності необхідно провести аналіз основних ознак ЗЕД відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та Господарського кодексу України для більш глибокого розуміння сутності зовнішньоекономічної діяльності.

ЗЕД охоплює суспільні відносини, які виникають у процесі здійснення зовнішньоекономічної діяльності, включаючи зовнішню торгівлю, економічне, науково-технічне співробітництво, спеціалізацію та кооперацію у сфері виробництва, науки і техніки, економічні зв'язки у сфері будівництва,

транспорту, експедиторських, страхових, розрахункових, кредитних та інших банківських операцій та надання інших послуг.

2. Джерела правового регулювання ЗЕД.

Джерелами правового регулювання ЗЕД є насамперед Конституція України.

Це, наприклад, ст. 18, що закріплює принцип взаємовигідного співробітництва із членами міжнародного співтовариства. У ст. 92 Конституції України вказується, що основи ЗЕД визначаються винятково законами України. Господарський кодекс України займає тут місце основного акта законодавства, регулюючи відносини у ЗЕД у розділі VII “Зовнішньоекономічна діяльність”. Серед спеціальних законів треба насамперед відзначити Закон від 16.04.91 р. “Про зовнішньоекономічну діяльність”, а також низку інших законів, зокрема “Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі ЗЕД” від 23.12.98 р., “Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту” від 22.12.98 р. У законодавство про ЗЕД входять і закони, що регулюють суміжні з ЗЕД відносини, наприклад, Митний кодекс України від 13.03.2012 р., Закон “Про режим іноземного інвестування” від 19.03.96 р. та ін. При вивченні матеріалу необхідно враховувати, що система нормативних джерел правового регулювання ЗЕД не обмежується законодавчими актами, а включає також Укази Президента України, нормативні акти Кабінету Міністрів України, Державної фіскальної служби України, Міністерства економіки, торгівлі та сільського господарства тощо.

Особливістю є також широке застосування такого джерела правового регулювання, як міжнародні договори України, а також специфічної групи норм, іменованої *lex mercatoria* (міжнародне комерційне право) й інших міжнародних норм рекомендаційного характеру. Важливим джерелом права тут виступає також практика міжнародного комерційного арбітражу. Нарешті, джерелом права тут може слугувати зарубіжне законодавство й зарубіжна судова практика, оскільки права та обов’язки сторін зовнішньоекономічної угоди визначаються правом, яке обрано сторонами, якщо інше не передбачено законом. У разі відсутності вибору права до змісту правочину застосовується право, яке має найбільш тісний зв’язок із правочином (ст. 32, 44 Закону «Про міжнародне приватне право»).

Істотне значення в регулюванні ЗЕД надається звичаю. Суб’єкти ЗЕД при складанні тексту зовнішньоекономічного договору мають право використовувати відомі міжнародні звичаї, рекомендації міжнародних органів і організацій, якщо це не заборонено прямо або у винятковій формі законами України (ч. 1 ст. 6 Закону “Про ЗЕД”).

А відповідно до п. 4 ст. 28 Закону України “Про міжнародний комерційний арбітраж” у всіх випадках третейський суд приймає рішення відповідно до умов договору й з урахуванням торговельних звичаїв, які стосуються даної угоди.

На застосування звичаю як джерела правового регулювання ЗЕД також орієнтують положення ст. 9 Віденської конвенції 1980 року “Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів”. Суб’єкти ЗЕД зазвичай використовують письменні зведення звичаїв із певних питань, серед яких “ІНКОТЕРМС 2010”,

Уніфіковані правила і звичаї для документарних акредитивів 2007 року, Уніфіковані правила з інкасо 1995 р. – Міжнародної торговельної палати; Принципи міжнародних комерційних договорів 1994 року, розроблені УНІДРУА (міжнародним інститутом уніфікації приватного права).

До джерел також належать: судова практика, ділова практика, кодекси поведінки, рекомендаційні документи міжнародних організацій, праці видатних юристів та ін.

3. Принципи ЗЕД

ЗЕД підпорядковується певним принципам, серед яких на підставі ст. 377 ГК України і ст. 2 Закону про ЗЕД можна виділити:

а) принцип суверенітету при здійсненні ЗЕД, що полягає в праві народу України самостійно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність, керуючись українськими законами;

б) принцип свободи ЗЕД, що означає право суб’єктів ЗЕД добровільно вступати в зовнішньоекономічні відносини, здійснювати цю діяльність у будь-яких формах, які прямо не заборонені чинними законами;

в) принцип юридичної рівності й недискримінації, що полягає в рівності перед законом усіх суб’єктів ЗЕД незалежно від форм власності, у забезпеченні вільної економічної конкуренції та обмеженні монополізму у сфері ЗЕД;

г) принцип верховенства закону, що полягає в регулюванні ЗЕД винятково законами України;

д) принцип рівного захисту прав і інтересів суб’єктів ЗЕД, у тому числі прав і інтересів суб’єктів ЗЕД України й іноземних суб’єктів на території України, прав і інтересів суб’єктів ЗЕД України за межами України відповідно до норм міжнародного права, державних інтересів України як на її території, так і за її межами;

е) принцип еквівалентності обміну й неприпустимості демпінгу при ввозі й вивозі товарів. При цьому під демпінгом розуміється “ввіз на митну територію країни імпорту товару за ціною, нижчою від порівняної ціни на подібний товар у країні експорту, яке заподіює шкоду національному товаровиробнику подібного товару” (ст. 2 Закону “Про ЗЕД”).

У свою чергу, із загальних принципів ЗЕД впливають принципи державного регулювання ЗЕД (ст. 8 Закону), які ґрунтуються на сформованій системі та структурі державного регулювання ЗЕД на території України.

Державне регулювання ЗЕД повинне забезпечувати: захист економічних інтересів України й законних інтересів суб’єктів ЗЕД, створення рівних можливостей для розвитку підприємницької діяльності, заохочення конкуренції та обмеження монополізму у сфері ЗЕД на основі системи коштів захисту внутрішнього ринку, здатних забезпечити захист його від іноземної конкуренції, про що піде мова далі.

4. Види зовнішньоекономічної діяльності.

Говорячи про *різновиди ЗЕД*, варто сказати, що чинним законодавством встановлений невичерпний їхній перелік, оскільки допускаються будь-які види, не заборонені законами України.

Причому, заборонені види ЗЕД мають одиничний характер. Заборони, як правило, встановлюються законами України (ст. 9 Закону України “Про металобрухт” від 05.05.99 р.; ст.4 Закону України “Про пестициди і агрохімікати” та інші).

Стаття 4 Закону “Про ЗЕД” до видів ЗЕД відносить: експорт і імпорт товарів, капіталів, робочої сили; надання суб’єктами ЗЕД України різних послуг іноземним суб’єктам господарювання; міжнародні фінансові операції й операції з цінними паперами, кредитні й розрахункові операції між суб’єктами ЗЕД і іноземними суб’єктами господарської діяльності; здійснення спільної підприємницької діяльності між суб’єктами ЗЕД і іноземними суб’єктами господарської діяльності, орендні, лізингові операції між суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб’єктами господарської діяльності, операції по придбанню, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах та на міжбанківському валютному ринку тощо.

Практика світового розвитку показала, що одним із найперспективніших способів активізації ЗЕД і залучення іноземних інвестицій є створення вільних економічних зон (далі – ВЕЗ), робота яких сприяє підвищенню ділової активності, зростанню виробництва в країні. У ст.1 Закону “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон” від 13.10.92 р. ВЕЗ визначається як частина території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. На території ВЕЗ впроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові й інші умови економічної діяльності національних і іноземних юридичних і фізичних осіб.

Визначення видів зовнішньоекономічної діяльності потребує детального аналізу положень Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», який містить невичерпний перелік видів ЗЕД. Також необхідно враховувати специфічні риси таких різновидів ЗЕД, як використання активів з-за кордону, контрактні форми ЗЕД, міжнародні інвестиції та інші.

5. Суб’єкти зовнішньо-економічної діяльності

Згідно із статтею 378 ГК України суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності є:

1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до Господарського кодексу України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці;

3) зовнішньоекономічні організації, що мають статус юридичної особи, утворені в Україні відповідно до закону органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

Закон України “Про ЗЕД” ширше підходить до складу суб’єктів ЗЕД, відносячи до них також будь-яких фізичних осіб, які наділені цивільною правосдатністю й дієздатністю відповідно до законів України й постійно проживають на території України;

об’єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, що не є юридичними особами відповідно до законів України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність (наприклад, просте товариство);

структурні одиниці іноземних суб’єктів господарської діяльності, що не є юридичними особами відповідно до законів України (філії, відділення й т.п.), які мають постійне місцезнаходження на території України;

спільні підприємства за участю суб’єктів господарської діяльності України й іноземних суб’єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні та мають постійне місцезнаходження на території України;

інші суб’єкти господарської діяльності, передбачені законами України;

держава Україна в особі її органів, місцеві органи влади і управління в особі створених ними зовнішньоекономічних організацій, які беруть участь у зовнішньоекономічній діяльності, а також інші держави, які беруть участь у господарській діяльності на території України.

Здійснюючи ЗЕД держава не лише вступає у безпосередні господарські відносини через свої органи, але й формує загальне поле зовнішньоекономічної діяльності, виступаючи її регулятором та гарантом захисту прав та законних інтересів суб’єктів цієї діяльності.

При аналізі суб’єктного складу зовнішньоекономічних відносин необхідно звернути увагу на правовий статус та порядок створення представництв іноземних суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності на території України, що регламентується Законом України «Про ЗЕД», Інструкцією про порядок реєстрації представництв іноземних суб’єктів господарської діяльності в Україні від 18.01.1996 р. № 30.

Момент виникнення зовнішньоекономічної правосуб’єктності (права на ЗЕД) різний для вищевказаних категорій осіб – суб’єктів ЗЕД. Право на здійснення ЗЕД юридичними особами повинне бути закріплене в їх установчих документах.

Література

нормативно-правові акти:

- 1) Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. // ВВР. – 1996. – №30. – Ст. 141.
- 2) Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №18-22. – Ст.144.

- 3) Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. //Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст.356.
- 4) [Митний кодекс України](#) від 13.03.2012 р. № 4495-VI // (ВВР). – 2012. - № 44-45, № 46-47, № 48. - ст.552
- 5) Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // ВВР. – 2005. - № 32. - ст.422
- 6) Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII // ВВР. – 1991. - № 29. - ст. 377
- 7) Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту: Закон України від 22.12.1998 // ВВР. – 1999. - № 9-10. - ст.65
- 8) Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту: Закон України від 22.12.1998 // ВВР. – 1999. - № 12-13. - ст. 80
- 9) Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну: Закон України від 22.12.1998 // ВВР. – 1999. - № 11. - ст. 78
- 10) Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III // ВВР. – 2001. - № 29. - ст.137
- 11) Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності: Закон України від 23 грудня 1998 року // ВВР. – 1999. - № 5-6. – ст. 44
- 12) Про валюту і валютні операції: Закон України від 21 червня 2018 р. // ВВР. – 2018. - № 30. - ст.239
- 13) Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 р. // ВВР. – 1994. - № 25. – ст. 198.

спеціальна література:

- 14) Аляб'єва Н.В. Використання правил Інкотермс при укладенні договору поставки / Н.В. Аляб'єва // Економіка будівництва і міського господарства. – 2011. – Т. 7. – № 4. – С. 209–215.
- 15) Господарське право: підручник / О.П. Подцерковний, В.Г. Олюха, О.О. Квасніцька та ін.; за ред. О.П. Подцерковного. – 3-тє вид., доп. і перероб. – Одеса : Фенікс, 2018. – 616 с.
- 16) Зовнішньоекономічна діяльність та митна справа: Збірник нормативних актів / Упорядник М.І. Камлик. - К: Атака, 2014. - 680 с.
- 17) Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: Навч. посібник / За ред. Ю.Г. Козака, Н.С. Логвінової, І.Ю. Сіваченка. — К.: ЦНЛ, 2006. – 271 с.
- 18) Інкотермс 2010. Правила ІСС з використання термінів для внутрішньої та міжнародної торгівлі / [пер. з англ. ТОВ «Асоціація експортерів і імпортерів «ЗЕД»]. - К. : Асоціація «ЗЕД», 2011. - 265 с.
- 19) Курило Ю. ЗЕД-контракт: застосовуване право / Ю. Курило. // ЮРИСТ & ЗАКОН. – 2012. – № 4. – С. 11-18.
- 20) Регулювання зовнішньоекономічної діяльності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Дахно І. І., Барановська В. М., Бовтрук Ю. А. та ін.; За ред. І. І. Дахна - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 472 с.
- 21) Риляч Ю. Імперативні норми права у міжнародному комерційному арбітражі / Ю. Риляч // Юридичний журнал. – 2009. – № 3. – С. 20-26.

- 22) Румянцев А.П. Зовнішньоекономічна діяльність : [навч. посіб.] / А.П. Румянцев, Н.С. Румянцева. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 377 с.
- 23) Сабадаш В.В. Зовнішньоекономічна діяльність: опорний конспект лекцій та методичні вказівки до проведення практичних занять та самостійної роботи для студ. спец. "Економіка підприємства" денної форми навчання / В. В. Сабадаш, С. А. Петровська. – Суми : СумДУ, 2013. – 118 с.
- 24) Черниш Ю.О. Чинники підвищення ефективності організації ЗЕД підприємства / Ю.О. Черниш, Ю.А. Шевцова // Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції Рівне – Київ Дніпропетровськ. 2013. № 6. С. 14-17.
- 25) Щербина В. С. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. — 6-те вид., перероб. і допов. — К. : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.